

EL *GLADIUS IUGULANS THOMATISTAS* D'ARNAU DE VILANOVA: CONTEXT I TESIS ESCATOLÒGIQUES

JAUME MENSA I VALLS
Doctor en Filosofia
Universitat Autònoma de Barcelona
Barcelona, Catalunya, Espanya

The aim of this article is to make a global presentation of *Gladius iugulans Thomatistas* by Arnau de Vilanova (1304) and analyse his escatological theses. The immediate context of this work is the controversy experienced between this Catalan doctor and the Dominicanist and Thomist Joan Vigorós in Marseilles during the first few months of 1304. In fact the Marseilles controversy formed part of a more general controversy between Arnau de Vilanova and several professional theologians, which began in Paris in 1299-1300 and ended in the summer of 1305. In *Gladius*, Vilanova attacks the escatological positions of Thomas Aquinas which formed the basis of Joan Vigorós's stance and reported a process of mythification by the Order of Preachers: the Dominicanists, according to Vilanova, are turning Thomas Aquinas into an "evangelist" and Christ into a simple "poet". Thomas Aquinas and Arnau de Vilanova embody two opposing manners of understanding theology.

KEY WORDS: Arnau de Vilanova, Thomas Aquinas, escatology, Anti-Thomism

□ □ □

El objetivo de este artículo es presentar globalmente el *Gladius iugulans Thomatistas* de Arnau de Vilanova (1304) y analizar sus tesis escatológicas. El contexto inmediato de esta obra es la polémica que el médico catalán sostuvo en Marsella con el dominico y tomista Juan Vigorós durante los primeros meses de 1304. En realidad, la polémica de Marsella es sólo una fase de una polémica más general entre Arnau de Vilanova y diversos teólogos profesionales, que empezó en París en 1299-1300 y terminó en el verano de 1305. En el *Gladius* Vilanova ataca las posiciones escatológicas de Tomás de Aquino que sirven de fundamento a Juan Vigorós y denuncia un proceso de mitificación por parte de la Orden de Predicadores: los dominicos, según el pensador catalán, están convirtiendo a Tomás de Aquino en un "evangelista" y a Cristo en un simple "poeta". Tomás de Aquino y Arnau de Vilanova encarnan dos formas contrapuestas de entender la teología.

PALABRAS CLAVE: Arnau de Vilanova, Tomás de Aquino, escatología, antitomismo

□ □ □

INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquestes pàgines és presentar l'obra d'Arnau de Vilanova *Gladius iugulans thomatistas*, concretament les tesis escatològiques que el metge i teòleg català hi exposa. Com ja deixa ben clar el títol, aquest escrit arnaldia polemitzar contra els “thomatistae”, és a dir, els seguidors de Tomàs d'Aquino. Precisament, el *Gladius* documenta per primera vegada en la història l'ús d'aquesta paraula (Ehrle, 1920: pp. 491-492). No sembla que el mot “thomatistae” tingui una connotació pejorativa: el dominic i en part tomista Vicent Ferrer també l'utilitzà (Sanchis, 1927: p. 15, l. 74). Aquesta obra fou objecte d'una Tesi di Laurea (Reho, 1981-1982), però a hores encara no és possible de llegir el *Gladius* en lletra impresa. S'ha conservat en dos manuscrits: el de Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. Lat. 3824, ff. 181c-192d; i el d'Oxford, Bodleian Library, Canon. Misc. 370, ff. 160v-173r i 176r-177r. Els fragments més directament relacionats amb el nostre tema han estat transcrits o editats (Ehrle, 1920; Gregory, 1961; Mensa, 2014b). Precisament, en la nostra exposició, especialment en tot allò que fa referència a la discussió de les tesis escatològiques de Tomàs d'Aquino, tindrem molt en compte aquest darrer estudi nostre i ens en servirem. Remetem el lector interessat en aquesta temàtica, doncs, a aquell article. Dividirem la nostra exposició en dos apartats i una conclusió. En el primer apartat reconstruirem el context del *Gladius*, és a dir, la polèmica escatològica d'Arnau de Vilanova amb els teòlegs professionals; en el segon presentarem genèricament l'obra i n'analitzarem les tesis escatològiques. Finalment, en la conclusió comentarem la valoració que feia Arnau de Vilanova dels tomistes i del seu mestre Tomàs d'Aquino.

Aquestes pàgines foren escrites per a ésser llegides en la sessió del dia 19 de novembre de 2014, organitzada pel Dr. Josep Gil i dedicada al metge i pensador Arnau de Vilanova, i reflecteixen, doncs, l'estil directe, simple, fluid, propi d'una intervenció oral d'aquestes característiques.

I. EL CONTEXT: LA POLÈMICA ESCATOLÒGICA

Quan Arnau de Vilanova (c. 1240-1311) va redactar les seves primeres obres espirituals o teològiques (1292) ja era un metge de renom i tenia més de cinquanta anys. No sabem ben bé el darrer motiu del seu interès per la teologia. S'havia format com a metge i de teologia només en va estudiar durant un temps (amb Ramon Martí i a Montpeller). Però a partir d'aquest moment (1292) i fins a la seva mort les preocupacions teològiques passaran a un primeríssim

pla. Escrigu nombroses obres en llatí i en català, d'estils molt diversos: des de comentaris especulatius sobre el valor de les lletres fins a tractats espirituals; d'opuscles apocalíptics a denúncies contra els seus adversaris; de confessions dels seus pensaments a interpretacions de somnis; de tractats d'iniciació cristiana a reports per als reis.

Durant tots aquests anys el seu pensament evoluciona constantment. Els estudiosos (cf. Perarnau, *AVOThO*, 2007: pp. 68-70) solen dividir la seva trajectòria espiritual en quatre etapes. En una primera, que podríem anomenar preespiritual (~1292), Arnau s'interessa per disxifrar els secrets amagats en les lletres. D'aquest període són la *Introductio in librum Ioachim "De semine scripturarum"* i l'*Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton* (*AVOThO*, 2003). Tot d'una, però, abandona aquesta línia de pensament més especulatiu i escriu obres d'estil molt diferent: l'*Alphabetum catholicorum* i el *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* (*AVOThO*, 2007). És el període protoespiritual (1292-1297), en el qual Arnau de Vilanova assenta els fonaments del futur espiritualisme. La tercera etapa, que a nosaltres ens interessa ara particularment, és la de la polèmica escatològica: 1297-1305. I finalment, la darrera, després del parèntesi que representà l'etapa anterior en la vida d'Arnau, és la pròpiament espiritual: 1305-1311. Arnau escriu durant aquests anys les millors obres espirituals: la *Lliçó de Narbona*, el *Raonament d'Avinyó*, la *Informació espiritual*, l'*Alia informatio beguinorum* i moltes més. Aquestes obres estan relacionades, més o menys directament, amb el que Arnau de Vilanova anomena el "ver cristianisme": un cristianisme sentit, genuí i evangèlic, radicalment diferent del "cristianisme sociològic" de l'època.

L'any 1299 Arnau de Vilanova aprofità una ambaixada que li confià Jaume II per tal de negociar davant Felip el Bell de França la qüestió de les fronteres de la Vall d'Aran per divulgar a la Facultat de teologia de París el seu *Tractatus de adventu Antichristi* (Perarnau, 2001, 2009; McVaugh, 2006; *AVOThO*, 2014). En aquest tractat Arnau de Vilanova albirava la vinguda de l'Anticrist per a mitjan segle XIV, amb indicació fins i tot d'un any concret. Els teòlegs reaccionaren ràpidament i el denunciaren davant el bisbe. Fou tot just el començament d'un període de més de cinc anys de processos *in causa fidei*, denúncies, contradenúncies, dies de presó i maldecaps de tota mena. Finalment, l'estiu de 1305, Arnau de Vilanova llegí davant Climent V una *Praesentatio facta Burdegaliae* i li presentà una llista dels escrits teològics escrits fins aquest moment, i el papa se'n reservà l'examen i el judici. S'acabà la polèmica. Almenys de moment. Després de la mort d'Arnau de Vilanova i del papa Climent V, una sentència datada a Tarragona el dia 8 de novembre de 1316 condemnà

diverses tesis extretes de diverses obres arnaldianes (Mensa, 2009). La sentència fou protestada pels marmessors d'Arnau de Vilanova. Però no hi hagué res a fer (Mensa, 2014a).

Aquests cinc anys de polèmica escatològica tenen diversos escenaris i protagonistes (Mensa, 1998):

a) París (1299-1301): els protagonistes són Arnau de Vilanova i els teòlegs de la Universitat. Sembla que els frares dominicans (els futurs adversaris) es van mantenir al marge o fins i tot algun (Joan Quidort de París) es manifestà parcialment favorable a Arnau de Vilanova. Les obres més importants relacionades amb aquesta fase són el ja esmentat *Tractatus adventus de tempore Antichristi* (Gerwing, 1996) i el *Tractatus de mysterio cymbalorum*.

b) Girona (darreries de 1302 i començaments de 1303: l'oponent d'Arnau de Vilanova és ara el frare dominicà Bernat de Puigcercós. Les obres d'aquesta fase gironina de la polèmica són tres denúncies presentades davant el bisbe i un *Eulogium de notitia verorum et pseudoapostolorum* (Carreras, 1950-1951)

c) Marsella (primers mesos de 1304): el contrari d'Arnau de Vilanova és Joan Vigorós, també frare dominicà. Arnau de Vilanova escriu el *Gladius*, la *Carpinatio poetriae theologi deviantis* i tres denúncies més presentades davant el bisbe de Marsella.

d) Barcelona (1304-1305). El rival és ara el també frare dominicà Martín d'Ateca. Aquesta baralla fou especialment agra perquè Martín d'Ateca havia estat amic, *dux spiritualis* i confessor d'Arnau de Vilanova. Pertany a aquesta fase l'*Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athea, praedicatorem*.

2. EL *GLADIUS IUGULANS THOMISTAS*

a) Presentació general

L'amic d'Arnau de Vilanova i canonge de Digne, Jacme Blanc, informa el nostre metge que alguns frares dominicans “dogmatizen” contra les seves tesis i que un d'aquests fins i tot ha escrit un tractat contra el *De mysterio cymbalorum* d'Arnau de Vilanova. Jacme Blanc féu un resum d'aquest tractat i l'envià a Arnau de Vilanova. Arnau de Vilanova escriu el *Gladius iugulans thomatistas*, com a resposta a aquest tractat que encara no ha pogut llegir, i el presenta al bisbe de Marsella, el dia 10 de febrer de 1304, juntament amb una *Denuntiatio prima facta Massiliae*. Uns dies després, el dia 28 de febrer, Arnau de Vilanova

ja ha pogut llegir el tractat del seu adversari, però encara no en sap el nom de l'autor, i escriu una segona tractat, la *Carpinatio poetriae theologi deviantis*, i també el presenta al bisbe de Marsella, juntament amb una segona denúncia. Aquest tractat complementa el *Gladius*. Dues setmanes després, Arnau de Vilanova sap el nom del seu adversari i presenta una tercera denúncia al bisbe de Marsella. L'autor del tractat era Joan Vigorós. Era, efectivament, un nom destacat (Kaepelli, 1980). Havia nascut a Montpeller i professat l'any 1249. Fou lector de teologia en diversos convents i en el moment de la polèmica exercia el càrrec de provincial. El que més crida l'atenció de la seva biografia és que el Capítol general de l'Orde l'havia enviat a Anglaterra per tal de difondre el pensament de Tomàs d'Aquino.

El *Gladius* no és una obra extensa. Ocupa dotze folis, escrits a doble columna, del manuscrit de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. Lat. 3824. Arnau de Vilanova hi tracta diversos temes, a remolc de les acusacions que li havia fet Joan Vigorós. A més de les tesis escatològiques (cf. *infra*, apartat següent), Arnau de Vilanova parla bàsicament dels temes següents: *a)* l'*usus pauper*; *b)* el valor teològic de la profecia de Ciril; *c)* la necessitat de la caritat per al ver predicador; *d)* si els àngels són els únics canals (o no) de transmissió de les revelacions de Déu; *e)* desqualificació de la metodologia teològica utilitzada pels tomistes (cf. *infra*, *conclusió*).

b) Les tesis escatològiques

Bona part del *Gladius* és dedicada a argumentar les tesis escatològiques o respondre a les objeccions contràries de Joan Vigorós, inspirades en l'obra de Tomàs d'Aquino. Arnau de Vilanova, però, va a la font i exposa i crítica els arguments de l'anomenat Doctor angèlic. Abans de comentar aquests arguments farem un breu parèntesi i analitzarem les tesis escatològiques bàsiques tal com el mateix Arnau de Vilanova les havia resumit (en nou tesis) en el *Tractatus de tempore adventus Antichristi*.

La formulació de París

La proposta apocalíptica tal com és anunciada per Arnau de Vilanova a París té un doble eix: és convenient que l'Església conegui prèviament els temps de la vinguda de l'Anticrist i és possible de calcular-los. La proposta relativa a la conveniència la trobem formulada en les tesis primera i segona:¹

1.. El text llatí encara és més clar: "Prima est quod incumbit speculatoribus Ecclesie, Dei precepto, scrutari Scripturam Sacram et exponere populo fideli reuelationes Dei contentas in ea de ultimis temporibus seculi" [...] "Secunda est quod expedit catholice multitudini precogitare atque prenoscere ultima tempora seculi

La primera és que és tasca dels estudiosos de l'Església, per ordre de Déu, escrutar les Escriptures sagrades i exposar les revelacions divines que s'hi contenen al poble fidel sobre els últims temps del segle [...]

La segona és que prepari les multituds catòliques a entendre i conèixer per endavant l'últim temps del segle i, especialment, el temps de la persecució de l'Anticrist [...] (Arnaú de Vilanova, 1999: p. 31-32).

I la relativa a la possibilitat de determinar aquests temps, en el benentès que Déu es digni a revelar-los, és sintetitzada en les tesis que van de la quarta a la vuitena:

La quarta, que Déu ha revelat aquell temps a l'Església a través de *Daniel*, i especialment, el temps de la persecució de l'Anticrist amb aquestes paraules: “A partir del moment en què serà abolit el sacrifici perpetu i erigida l'abominació devastadora, passaran mil dos-cents noranta dies”.²

La cinquena, que, com no hi ha res a la sagrada Escriptura que sigui sobrer o debades, és creïble que Déu amagui a través d'un nombre l'anunci per endavant del temps de la persecució de l'anticrist, conegut prèviament per la mateixa Església, abans de fer-lo públic; altrament seria anunciat debades amb antelació.

La sisena, que per aquell nombre l'Església pot conèixer aquell temps per endavant, coneixent el temps a partir del qual l'àngel començà el còmput del nombre i coneixent què entén per “dies”.

La setena, que aquell temps en què s'ha iniciat el còmput és el moment en què el poble jueu va perdre totalment la terra de promissió i que per “dies” cal entendre “anys”, evident al text en dues ocasions.³

La vuitena, que per “anys”, entenen anys lunars o solars, cal incloure el temps de la persecució de l'Anticrist abans de la catorzena centúria d'anys des de la nativitat de Crist, a l'entorn dels setanta-vuit anys d'aquesta centúria.⁴

et specialiter tempus persecutionis Antichristi [...] (*AVOThO*, 2014: p. 274, línies 1597-1599 i 1607-1609).

2.. Daniel XII,11: *Et a tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta* (“A partir del moment en què serà abolit el sacrifici perpetu i erigida l'abominació de la desolació, passaran mil dos-cents noranta dies”).

3.. Ezequiel IV,6b: *Diem pro anno, diem, inquam, pro anno, dedi tibi* (“Dies per anys et donaré”).

4.. “Quarta, quod Deus illa tempora reuelauit Ecclesie per *Danielem* et specialiter tempus persecutionis Antichristi, sub talibus verbis: «A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuerit abominatio in desolationem, dies .M.CC.CX.» (Dan XII,11). Quinta, quod cum nichil in sacra Scriptura sit ociosum aut

Quan els darrers temps seran propers, serà convenient que l'Església els conegui i serà possible de calcular-los, no per especulacions humanes, sinó per revelació bíblica. És més, Arnau de Vilanova fins i tot concreta una data aproximada per a l'arribada de l'Anticrist.

La negativa de Tomàs d'Aquino

Sembla que els dominics, concretament Joan Vigorós en aquest moment de la polèmica, no només feien servir les tesis de Tomàs d'Aquino per tal de rebatre la proposta apocalíptica d'Arnau de Vilanova, sinó també la seva autoritat. Arnau de Vilanova, doncs, decideix d'encarar-se plenament amb el problema: exposa i critica la tesi i els arguments de Tomàs d'Aquino que els servien de fonament.

Efectivament, el Doctor comú va afirmar que “fins i tot per revelació no serien coneguts prèviament pels fidels els temps finals”.⁵ I va fonamentar aquesta tesi en dues raons:⁶

Primera, perquè no convé als fidels, per tal que, com diu, siguin sol·lícits i estiguin preparats per trobar-se amb Crist.

Segona, que és sorprenent als ulls de la gent, perquè, com fantasieja, tots aquells que fins llavors havien concretat res sobre la notícia dels temps finals, s'ha vist que s'havien equivocat.

I Tomàs d'Aquino volgué confirmar la seva pròpia posició amb textos d'Agustí d'Hipona.

frustra, credibile est quod Deus uelit ut per numerum quo prenuntiatur tempus persecutionis Antichristi, prenoscat ipsum Ecclesia priusquam adsit, aliter frustra fuisset prenuntiandum. Sexta, quod per illum numerum potest Ecclesia prenoscere tempus illud, cognito tempore a quo docet angelus inchoare computationem illius numeri, et cognito quid per «dies» intelligat. Septima, quod illud tempus a quo docetur computatio inchoari, est tempus, in quo populus Iudeorum totaliter perdidit terram promissionis et quod per «dies» dat intelligere «annos»: que duo per textum patent. Octava, quod per «annos» intelligendo annos lunares siue solares, includitur tempus persecutionis Antichristi infra decimum quartum centenarium annorum a Christi natiuitate circiter [settua] gesimum [octauum] annum illius centenarii” (*AVOThO*, 2014: pp. 275-276, línies 1627-1645)

5. *Gladius iugulans thomatistas*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 3824, f. 188a: “Et ille absolute pronunciauit quod etiam per reuelationem non prenoscentur a fidelibus finalia tempora”.

6.. *Gladius iugulans thomatistas*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 3824, f. 188a-189a: “Primam, quia non expedit eis ideo, sicut ait, ut omnes sint solliciti et parati ad occurrendum Christo. Secundam, que est admirabilis in conspectu uulgi, nam, ut fabulatur, omnes illi qui de noticia finalium temporum determinauerunt hactenus aliquid, inuenti sunt defecisse”.

La crítica d'Arnau de Vilanova

Efectivament, Tomàs d'Aquino exposa aquesta tesi i l'argumenta en diverses obres (Gregory 1962; Lambertini, 2002): *Liber contra impugnantes Dei cultum et religionem*, cc. 24 i 25 (Thomae Aquinatis, 1970a); *Scriptum super Sententiis*, IV, d. 43 (Thomae Aquinatis, 1858); *Quaestiones disputatae de veritate*, q. 8, a. 12 i q. 12, a. 8 (Thomae Aquinatis, 1970b); *Quaestiones disputatae de potentia*, q. 5, a. 6 (Thomae Aquinatis, 1949). Un cop Arnau de Vilanova ha sintetitzar el pensament de Tomàs d'Aquino sobre la no conveniència de conèixer els darrers temps i la impossibilitat de calcular-nos, en fa la crítica.

En primer lloc, observa que les afirmacions de Tomàs d'Aquino són contràries a les de Jesucrist. Jesucrist, recorda Arnau de Vilanova, va esperonar els seus deixebles a preveure la proximitat dels darrers temps. Preguntat pels darrers temps, els va dir paraules, per exemple, com les següents: “quan veureu tot això, sapigheu que ell és a prop, que ja és a les portes” (Mateu XXIV,33);⁷ o també: “Així, doncs, quan veureu instal·lada al lloc sant l'abominació de la desolació de què parla el profeta Daniel, que el lector ho compregui!” (Mateu XXIV,15).⁸ Els dominics, doncs, “fan de Crist un poeta i de Tomàs un evangelista”.⁹

I després d'aquesta desqualificació general de la tesi tomista, Arnau de Vilanova, en segon lloc, argumenta contra aspectes concrets del raonament de Tomàs d'Aquino. Un argument com el que el Doctor comú utilitza en la “segona raó”, del tipus “en temps passats no foren revelats a ningú, ergo en temps futurs tampoc seran revelats a ningú” és una fal·làcia (fal·làcia del conseqüent).¹⁰ La revelació no depèn de causes naturals, sinó de la gràcia de Déu. A més, Fets dels Apòstols I,7 (“No és cosa vostra de saber els temps i els moments que el Pare ha fixat amb la seva autoritat”) no nega la possibilitat que en el futur aquests temps puguin ser revelats.¹¹ Simplement és una negativa als Apòstols (a qui van dirigides les paraules de Jesucrist), perquè efectivament els Apòstols no tenien necessitat d'aquest coneixement, ja que la vinguda de l'Anticrist i els darrers temps encara els eren molt llunyans. Però, en canvi, a les persones que els tocarà de viure en les tribulacions darreres aquest coneixement els és necessari. I si

7.. Mateu XXIV,33: *Cum videritis haec omnia, scitote quia prope est in ianuis.*

8. Mateu XXIV,15: *Cum ergo videritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat.*

9. *Gladius iugulans thomatistas*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 3824, f. 189a: “Nam etiam apud infideles impium et prophanum esset facere de Christo poetam et de Thoma euangelistam”.

10.. *Gladius iugulans thomatistas*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 3824, f. 189a-b.

11. Actes I, 7-8: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate.*

Jesucrist els l'hagués volgut negar hauria dit en futur “no serà”, en comptes de “no és”. A més, els “temps” i “els moments” es refereixen únicament al dia i a l'hora, però no a la setmana, el més o l'any.¹² Però, tal i com argumenta Agustí (2001: p. 80) fins i tot el dia i l'hora seran revelats en el seu moment.¹³

D'aquell dia i d'aquella hora, ningú no en sap res, ni els àngels del cel ni el Fill, sinó tan sols el Pare (Mc XIII,32). Ignora allò que fa ignorar, és a dir, allò que no podia comunicar llavors als deixebles, en el sentit mateix que l'afirmació feta a Abraham: *Ara sé que reverencies Déu* (Gn XXII,12), o sigui: ara he fet que ho sabessis; en efecte, Abraham, a través d'aquella prova, se n'ennovà a si mateix. Aquell secret, el Senyor es proposava revelar-lo als deixebles en el moment oportú, i és en aquest futur que parla com si ja fos passat, quan diu: *Ja no us dic servents, perquè el servent no sap què fa el seu amo. A vosaltres us he dit amics perquè us he fet conèixer tot allò que he sentit del meu Pare* (Jo XV,15); això, no ho havia pas fet, però com que certament ho havia de fer, ja en parla com si ho hagués fet.

Així, doncs, ben interpretats, els textos d'Agustí no només no confirmen la tesi de Tomàs d'Aquino sinó que la desmenteixen. Segons Arnau de Vilanova, els textos d'Agustí d'Hipona avalen els seus propis càlculs apocalíptics.

Els tomistes, seguint el pensament de Tomàs d'Aquino, van de dret cap el precipici. “El cec que és guiat per un altre cec, cau a la fossa amb el guia”, diu Arnau de Vilanova.¹⁴

12. Marc XIII,32: *De die autem illo vel hora nemo scit, neque angeli in caelo, neque Filius, nisi Pater* (“D'aquell dia i d'aquella hora, ningú no en sap res, ni els àngels del cel ni el Fill, sinó tan sols el Pare”).

13. AUGUSTINI, *De Trinitate*, I, 12, 23. “Et: *De die et hora nemo scit neque angeli in caelo neque Filius, nisi Pater* [Mc XIII,32]. Hoc enim nescit, quod nescientes facit, id est, quod non ita sciebat ut tunc discipulis indicaret: sicut dictum est ad Abraham: *Nunc cognovi quia timeas Deum* [Gn XXII,12], id est, nunc feci ut cognosceres; quia et ipse sibi in illa tentatione probatus innotuit. Nam et illud utique dicturus erat discipulis tempore opportuno, de quo futuro tanquam praeterito loquens, ait: *Iam non dicam vos servos sed amicos. Servus enim nescit voluntatem domini sui: vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota vobis feci* [Jo XV,15]; quod nondum fecerat, sed quia certo facturus erat, quasi iam fecisset locutus est. Ipsi enim ait: *Multa habeo vobis dicere; sed non potestis illa portare modo* [Jo XVI,12]. Inter quae intellegitur et: *De die et hora*” (AUGUSTINUS, 1956: pp. 174-176).

14. *Gladius iugulans thomatistas*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 3824, f. 188a-189a: “cecus qui a ceco ducitur cadit in foueam cum ductore. Similiter, qualis pater, talis filius et qualis magister, tales et discipuli”.

CONCLUSIÓ

La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els teòlegs professionals, i particularment amb els dominics tomistes, és també l'enfrontament entre dues teologies radicalment oposades, dues maneres d'entendre la fe. Per part d'Arnau de Vilanova, la controvèrsia amb els tomistes i en darrer terme amb Tomàs d'Aquino s'emmarca en un doble context més general: de crítica, en primer lloc, als ordes mendicants, perquè s'han apartat de l'esperit dels seus fundadors, i de crítica a la teologia escolàstica, perquè ha esdevingut excessivament especulativa, estèril, purament hipotètica.

Els dominics, sectaris de l'opinió de Tomàs d'Aquino, sempre segons Arnau de Vilanova, converteixen el seu mestre en un ídol, l'idolatreu, el converteixen en un "sol".¹⁵ En realitat, però, és l'"estel caigut del cel", que amb la seva filosofia mundana ha obert "els abismes", és a dir, els textos filosòfics, i d'aquests "abismes", n'ha sortit "una fumarada", val a dir, "subtiletes filosòfiques", que "ha enfosquit el sol" veritable, Crist. Els tomistes són les "llagostes equipades per a la guerra" (Ap IX,7), "que s'escamparen per tota la terra".¹⁶ Són membres d'un "exèrcit bicolor", format per pseudopredicadors i pseudoreligiosos (els "canes impudentissimi" d'Isaïes, LVI,11), que borden i mosseguen en sermons públics l'anunci apocalíptic d'Arnau de Vilanova. Són l'"au bicolor" anunciada per l'Oracle de Ciril.¹⁷

15. *Gladius iugulans thomatistas*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 3824, f. 188a-189a: "Vos autem estimo thomatistas uocare quoscumque sectantes opinionem Thome, quem plures hactenus ut ydolum celebre coluerunt".

16. Ap IX,1-3: *Et vidi stellam de caelo cecidisse in terram et data est ei clavis putei abyssi. Et aperuit puteum abyssi: et ascendit fumus putei, sicut fumus fornacis magnae: et obscuratus est sol, et aer de fumo putei: et de fumo putei exierunt locustae in terram, et data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terrae* ("I vaig veure a la terra un estel caigut del cel. Li van donar la clau del pou dels abismes; ell el va obrir i en va pujar una fumarada com la d'una gran forn, que va enfosquir el sol i l'aire. Llavors, de dintre la fumarada, en van sortir unes llagostes que s'escamparen per tota la terra").

17. Sobre Arnau de Vilanova i la filosofia, vegeu: Fortuny, 1989a i 1989b; i Mensa, 2011.

BIBLIOGRAFIA

Fonts impreses

- Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia (AVOThO*, 2003, 2007, 2014) (Facultat de Teologia de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans) (ed. J. PERRARNAU): III, IV, V.
- ARNAU DE VILANOVA (1999), *De ultimis temporibus seculi*. Antologia mínima de textos escatològics sobre la fi del món. Introducció, selecció, traducció i notes de Jordi CASTELLS-CAMBRAY, Santa Coloma de Gramanet, Casal del mestre, 1999.
- AUGUSTINUS (1956), *De Trinitate*. Edició a cura de Luis Arias, Madrid (BAC, Obras de sant Agustín, V). Segunda edición.
- AGUSTÍ, sant (2001), *La Trinitat*. Traducció i edició a cura de Jaume MEDINA, Barcelona (Textos filosòfics, 86).
- J. CARRERAS (1950-1951), «La polémica gerundense sobre el Anticristo entre Arnau de Vilanova y los dominicos», dins *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 5/6, pp. 5-58.
- F. EHRLE (1920), «Arnaldo de Villanova ed i Thomatiste. Contributo alla storia della scuola Tomistica», dins *Gregorianum*, 1, pp. 475-501.
- F. J. FORTUNY (1989a), «Arnau de Vilanova: els límits de la raó teològica. Arnau en oposició a Averrois, Maimònides i Tomàs d'Aquino», dins *Estudi general*, 9 (*El debat intercultural als segles XIII i XIV*), pp. 31-60.
- F. J. FORTUNY (1989b), «La filosofia d'Arnau de Vilanova», dins *Anuari de la Societat catalana de filosofia*, 3 (1989 [1991]), pp. 19-54.
- M. GERWING (1996), *Vom Ende der Zeit. Der Traktat des Arnald von Villanova über die Ankunft des Antichrist in der akademischen Auseinandersetzung zu Beginn des 14. Jahrhunderts*, Münster (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Neue Folge 45).
- T. GREGORY (1961), «*Apologia de versutiis et perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum et Gladius iugulans thomatistas*», dins *Giornale critico della filosofia italiana*, 40, pp. 163-174.

- T. GREGORY (1962), «Escatologia e aristotelismo nella scolastica medievale», dins *L'attesa dell'età nuova nella spiritualità della fine del Medioevo*, Todi (Convegni del Centro di Studi sulla spiritualità Medievale 3), pp. 262-282
- T. KAEPPELLI (1980), *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, III, Roma, pp. 333-334.
- R. LAMBERTINI (2002), «Ende oder Vollendung. Interpretazioni escatologiche del conflitto tra Secolari e Mendicanti alla metà del XIII secolo», dins *Miscellanea mediaevalia*, 29, pp. 250-261.
- M. McVAUGH (2006), «Arnau de Vilanova and Paris: one embassy or two ?», dins *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, 73, pp. 29-42
- J. MENSA (1994), *Arnau de Vilanova, espiritual. Guia bibliogràfica*, Barcelona (Treballs de la Secció de filosofia i ciències socials 17).
- J. MENSA (1998), *Les raons d'un anunci apocalíptic. La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals (1297-1305): anàlisi dels arguments i de les argumentacions*, Barcelona (Col·lectània Sant Pacià 61).
- J. MENSA (2009), «Arnau de Vilanova, la filosofia i la sentència condemnatòria de les seves obres (Tarragona, 1316)», dins *Enrahonar. Quaderns de filosofia*, 42, pp. 21-46.
- J. MENSA (2011), «Arnau de Vilanova i els *theologi philosophantes*», dins *Estudios de latín medieval*, ed. J. MARTÍNEZ; O. DE LA CRUZ; C. FERRERO, Florència (Millennio Medievale 92), pp. 309-316
- J. MENSA (2014a), «Confrontació de les tesis condemnades en la sentència de Tarragona de 1316 amb les obres espirituals d'Arnau de Vilanova», dins *Actes de la III Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, ed. de J. PERARNAU, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Facultat de Teologia de Catalunya (Treballs de la Secció de filosofia i ciències socials 46), pp. 305-334.
- J. MENSA (2014b), «Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino: la polémica sobre la conveniencia de conocer los tiempos finales», dins *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, 81 (2014), pp. 99-138.

- J. MENSA; S. GIRALT (2003), «Bibliografia arnaldiana (1994-2003)», dins *Arxiu de textos catalans antics*, 22, pp. 665-734.
- J. MENSA; J. REQUESENS (2006), «Arnau de Vilanova: herència de cent vint-i-cinc anys d'estudis», dins *Arxiu de textos catalans antics*, 25, pp. 529-564.
- J. PERARNAU (2001), «Sobre la primera crisi entorn el *De adventu Antichristi* d'Arnau de Vilanova: París, 1299-1300», dins *Arxiu de textos catalans antics*, 20 (2001), pp. 349-402.
- J. PERARNAU (2002), *Tres textos d'Arnau de Vilanova i un en defensa seva*, Barcelona (Studia, textus, subsidia 10).
- J. PERARNAU (2009), «Sobre l'estada d'Arnau de Vilanova a París, 1299-1300», dins *Arxiu de textos catalans antics*, 28, pp. 623-628.
- C. REHO (1981-1982), *La polemica di Arnaldo da Villanova contro i Domenicani Tomisti nel «Gladius iugulans Thomatistas» (1304)*, Bari [Tesi di Laurea inèdita].
- J. SANCHIS, ed. (1927), *Quaresma de Sant Vicent Ferrer predicada a València l'any 1413*, III, Barcelona.
- THOMAE AQUINATIS (1970a), *Opera omnia iussu Leonis XIII P.M. edita*, XLI/A, *Contra impugnantes Dei cultum et religionem*, Roma.
- THOMAE AQUINATIS (1970b), *Opera omnia iussu Leonis XIII P.M. edita*, XXII, *Quaestiones disputatae de veritate*, II/I (QQ 8-12), Roma.
- THOMAE AQUINATIS (1858) *Opera omnia*, VII/2, *Commentum in quartum librum Sententiarum magistri Petri Lombardi*, Parma.
- THOMAE AQUINATIS (1949), *Quaestiones disputatae*, 2, *De potentia*, ed. P. M. PESSION, Torí i Roma, 8ª edició.

Fonts manuscrites

ARNALDI DE VILLANOVA, *Gladius iugulans thomatistas*:
 Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. Lat. 3824, ff. 181c-192d.
 Oxford, Bodleian Library, Canon. Misc. 370, ff. 160v-173r i ff. 176r-177r.